

УДК 340.12

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2023.5.8>**Людмила РУСАЛЬ**

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права, Львівський інститут Міжрегіональної Академії управління персоналом, вул. І. Мазепи, 29, Львів, Україна, 79059
ORCID: 0000-0002-3366-9953

Liudmyla RUSAL

Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Law, Lviv Institute of the Interregional Academy of Personnel Management, 29, I. Mazepy St, Lviv, Ukraine, 79059
ORCID: 0000-0002-3366-9953

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМ ОСОБАМ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

FEATURES OF PROVIDING SOCIAL AND LEGAL ASSISTANCE INTERNALLY DISPLACED PERSONS IN UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF THE STATE OF MARTIAL

У статті застосовано науково-методологічний підхід до аналізу надання Україною, як демократичною і правовою державою, соціально-правової допомоги внутрішньо переміщеним особам під час війни, що забезпечує гарантії громадянам правового захисту та соціальної підтримки. **Мета роботи.** Метою статті є поглиблення дослідження особливостей надання соціально-правової допомоги внутрішньо переміщеним особам в Україні в умовах воєнного стану через впровадження системи заходів, спрямованих на повернення особи до активного життя на основі соціалізації, реабілітації та інтегрування у нових умовах життєдіяльності.

Методологія. У запропонованій статті особливу увагу приділено аналізу аспектів практичної реалізації соціально-правової допомоги внутрішньо переміщеним особам через діяльність державного Координаційного центру з надання правової допомоги, правничих об'єднань, громадських організацій, волонтерських рухів. **Наукова новизна.** Доведено, що в межах праворозуміння, розв'язання проблематики забезпечення прав і свобод людини і громадянина під час воєнних дій держава повинна дотримуватися міжнародних стандартів і норм реалізації соціально-правових гарантій громадян, зокрема ВПО, що допоможе забезпечити правопорядок, уникнути гуманітарної кризи та еміграції населення, а також, мінімізувати психологічне перенавантаження осіб, що зазнали фізичних і моральних травм. **Висновки.** Україна сьогодні протистояє безпринципному ворогу, що порушує не лише офіційні правила ведення війни, а й міжнародні стандарти, норми та права людини.

Стикнувшись з масштабною проблемою соціально-правового забезпечення внутрішньо переміщених осіб, держава оперативнo реагуючи на ситуацію, вносить зміни до законодавства, приймає нормативні акти для повноцінної реалізації, гарантованих Конституцією України, основоположних прав та свобод людини і громадянина.

Державні служби, громадські організації, волонтерські рухи – усі працюють у правовій площині воєнного стану з метою збереження життя і здоров'я громадян та забезпечення їх правомірної життєдіяльності.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, соціальна допомога, правова допомога, права людини.

The article applies a scientific-methodological approach to the analysis of the provision by Ukraine, as a democratic and legal state, of social and legal assistance to internally displaced persons during the war, which provides guarantees to citizens of legal protection and social support. **The goal of the work.** The purpose of the article is to deepen the study of the specifics of providing social and legal assistance to internally displaced persons in Ukraine under martial law through the implementation of a system of measures aimed at returning a person to an active life based on socialization, rehabilitation and integration into new living conditions.

Methodology. In the proposed article, special attention is paid to the analysis of aspects of the practical implementation of social and legal assistance to internally displaced persons through the activities of the state Coordination Center for the provision of legal assistance, legal associations, public organizations, and volunteer movements. **Scientific novelty.** It has been proven that within the limits of legal understanding, solving the problem of ensuring the rights and freedoms of a person and a citizen during hostilities, the state must adhere to international standards and norms for the implementation of social and legal guarantees of citizens, in particular IDPs, which will help ensure law and order, avoid a humanitarian crisis and emigration of the population, as well as to minimize the psychological overload of persons who have suffered physical and moral injuries. **Conclusions.** Today, Ukraine is facing an unprincipled enemy that violates not only the official rules of warfare, but also international standards, norms and human rights.

Faced with a large-scale problem of social and legal support for internally displaced persons, the state promptly reacts to the situation, makes changes to the legislation, adopts normative acts for the full implementation of the fundamental rights and freedoms of a person and a citizen, guaranteed by the Constitution of Ukraine.

State services, public organizations, volunteer movements – all work in the legal sphere of martial law with the aim of preserving the life and health of citizens and ensuring their lawful livelihood.

Key words: internally displaced persons, social assistance, legal assistance, human rights.

Постановка проблеми. Реалії війни росії проти України призводять до актуалізації проблеми соціально-правової допомоги громадянам, що вимушені полишати власні домівки та набувати статусу внутрішньо переміщених осіб (ВПО). З цією проблемою ми стикнулися ще у 2014 році, але з початком повномасштабного вторгнення ворога значно зростає кількість осіб, що невідкладно потребують підтримки держави, волонтерських служб і населення, загалом.

Як бачимо, наш ворог безпринципний і нехтує не тільки міжнародними нормами і правилами ведення війни, але й жорстоко та цинічно порушує основоположні права людини та умови співіснування людства. Тому наша держава повинна максимально підтримувати наших громадян, створюючи гідні умови для їх життя і розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Для всебічного аналізу і осмислення вказаної проблематики доцільно опиратися на міжнародні та внутрішні нормативно-правові акти, а також, на теоретико-методологічний потенціал праць вітчизняних і зарубіжних учених-юристів психологів, соціологів, які приділяють значну увагу проблемам внутрішньо переміщених осіб, зокрема, під час воєнного стану, а саме: І. Білик, О. Кравченко, О. Чуйко, К. Чупіна.

В межах праворозуміння та проблематики забезпечення прав і свобод людини їх наукові концепції повинні сприяти розвитку нормативно-правової бази, суспільних стандартів до формування системи захисту прав внутрішньо переміщених осіб.

Метою статті є поглиблення дослідження особливостей надання соціально-правової допомоги внутрішньо переміщеним особам в Україні в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Зауважимо, що законодавство дає чітке визначення поняття і категорії «внутрішньо переміщена особа». Існує думка, що доцільно вживати термін «вимушено переміщена особа», але ми послуговуватимемося офіційним категоріальним апаратом.

Внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку зму-

сили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [1].

Координаційний центр з надання правової допомоги зазначає, що внутрішньо переміщені особи – це люди, які залишили свої домівки, рятуючись від небезпеки, але не перетнули міжнародний кордон, а залишилися на території рідної країни. ВПО перебувають під законним захистом свого уряду. Вони зберігають усі права та захист згідно з міжнародним законодавством з прав людини [2].

Україна як демократична і правова держава гарантує своїм громадянам правовий захист та соціальну підтримку. За умов воєнного стану кількість осіб, потребуючих такої допомоги невідкладно зростає. Головним завданням держави є забезпечення основоположних прав і свобод людини і громадянина, відповідно до внутрішніх норм і міжнародних стандартів.

Статус ВПО можуть отримати люди, які вимушено покинули домівки, але перебувають в Україні. Онлайн-послугою можуть скористатися українці із ID-карткою чи біометричним закордонним паспортом у Дії. Щоб скористатися послугою офлайн, потрібно стати на облік в одному з цих регіонів [3].

Як бачимо, процедуру отримання статусу ВПО намагаються спростити, щоб уникнути зайвого бюрократизму в надзвичайних умовах і мінімізувати психологічне перенавантаження осіб, що і так зазнали фізичних і моральних травм.

Соціальна допомога – система заходів, спрямованих на повернення особи до активного життя та праці, відновлення соціального статусу і формування в особи якостей, установок щодо пристосування до умов нормальної життєдіяльності шляхом правового і матеріального захисту її існування, підготовки до самообслуговування з формуванням здатності до пересування і спілкування, повсякденних життєвих потреб тощо [4].

Основним завданням соціальної допомоги повинно бути не матеріальне «утримання» особи, а підтримка з метою активної соціалі-

зації і адаптації до нових умов життя. Навіть у найважчих умовах людина повинна мобілізуватися фізично і морально та почати максимально забезпечувати свою життєдіяльність.

Як зазначає І. Білик, соціальна допомога – це одна з основних форм підтримки суспільством осіб, чиє матеріальне становище не відповідає загальноприйнятому рівню забезпечення або є нижчим межі забезпеченості, визначеної законодавством. Соціальна допомога буває державною, благодійною, гуманітарною, грошовою або натуральною тощо. Державна допомога – це гарантований саме державою рівень матеріальної підтримки громадян (грошова виплата) [5].

Щодо ВПО, то сьогодні в Україні активно діє надання гуманітарної допомоги. Її (допомогу) забезпечують міжнародні благодійні організації і фонди, волонтерські організації і рухи, а також, населення загалом.

Гуманітарні хаби надають не тільки матеріальну допомогу, а й сприяють працевлаштуванню осіб з числа ВПО, здійснюють консультативну допомогу з питань безпечної соціалізації.

В Україні діє Національна соціальна сервісна служба, яка сьогодні активно вирішує питання підтримки ВПО. На спеціальному сайті Служби у розділі «Допомога ВПО» зазначається, що 11 липня 2023 року Уряд прийняв постанову «Деякі питання підтримки внутрішньо переміщених осіб», яка вносить зміни до порядку призначення виплат на проживання для ВПО.

За цією Постановою:

- посилюється фокус на тих, хто знаходиться в складних життєвих обставинах;
- автоматично з 1 серпня продовжуються виплати на пів року;
- виплати здійснюються саме внутрішньо переміщеним особам, а не тим, хто виїжджав жити за кордон, чи повернувся до дому;
- запроваджуються виплати для дітей ВПО, які народилися вже після переміщення [6].

Як бачимо, питання соціальної підтримки і допомоги ВПО держава намагається чітко врегулювати та скорегувати згідно вимог часу, адже, якщо на початку повномасштабного вторгнення росії ця процедура була дещо хаотичною і не повністю врегульованою через стрімкий ріст кількості ВПО, то сьогодні ми бачимо чіткий алгоритм дій щодо ВПО. Це, в першу чергу, сприяє належній соціальній підтримці громадян, а також, мінімізації незаконних маніпуляцій для отримання допомоги.

Щодо безоплатної правничої допомоги, то вона гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел.

Безоплатна правничка допомога поділяється на первинну та вторинну. Право на безоплатну первинну правничу допомогу мають усі особи, які перебувають під юрисдикцією України. Безоплатна первинна правничка допомога включає, зокрема, такі види правових послуг:

- 1) надання правової інформації;
- 2) надання консультацій і роз'яснень з правових питань;
- 3) складення заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів процесуального характеру);
- 4) надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації.

Право на безоплатну вторинну правничу допомогу мають категорії осіб, що визначені статтею 14 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» [7].

Безоплатна вторинна правничка допомога включає такі види правових послуг [8]:

- 1) захист;
- 2) здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правничу допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами;
- 3) складення документів процесуального характеру.

Міністерство юстиції України зазначає, що з 2017 року всі внутрішньо переміщені особи, а також особи, які подали заяву на отримання довідки ВПО, отримали право на БВПД. Тобто ці категорії населення можуть скористатися послугами юристів або адвокатів, які залучаються до надання безоплатної вторинної правової допомоги. Зокрема, для захисту та представництва інтересів у судах, складення документів процесуального характеру.

Для отримання безоплатної вторинної правової допомоги внутрішньо переміщені особи мають подати такі документи:

- паспорт або інший документ, що посвідчує особу;
- реєстраційний номер облікової картки платника податків такої особи та/або її представника, опікуна, піклувальника;
- довідку про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи [8].

Правничка допомога, якої потребують ВПО надзвичайно різноманітна і охоплює не лише консультативні питання щодо соціальних гарантій.

На жаль, часто внутрішньо переміщені особи стають жертвами злочинних дій, афер,

пов'язаних з виїздом за кордон, орендою житла, працевлаштування. Часто люди опиняються в трудовому, сексуальному рабстві і потребують нагальної допомоги.

Щоб уникнути таких ситуацій, для надання правничої підтримки ВПО, починаючи з самого їх прибуття до нового місця проживання, вже на залізничних вокзалах створені безоплатні волонтерські консультативні пункти щодо соціально-правових питань.

Україна співпрацює з іншими державами, міжнародними організаціями з метою запобігання виникненню передумов вимушеного внутрішнього переміщення осіб, захисту та дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, створення та підтримання умов, що дають змогу таким особам добровільно, в безпечних умовах та з гідністю повернутися до покинутого місця проживання, або умов для інтеграції внутрішньо переміщених осіб за новим місцем проживання в Україні. Міжнародним донорам, що роблять внесок у програми допомоги для внутрішньо переміщених осіб, надається сприяння в прискоренні імпорту гуманітарних вантажів. Міжнародна гуманітарна, благодійна, технічна та будь-яка інша безповоротна допомога, що надається внутрішньо переміщеним особам, звільняється від оподаткування та митних платежів [9].

Безперечно, варто згадати про важливість вчасного надання психологічної допомоги ВПО.

Основна мета психологічної допомоги – допомогти людям зрозуміти, прийняти та ефективно впоратися зі своїми емоціями,

життя і здоров'я громадян та забезпечення їх правомірної життєдіяльності.

думками та життєвими ситуаціями. Це може бути корисно як у випадку тимчасових емоційних стресів, так і в більш складних психологічних проблемах, наприклад, депресії, тривожності, травми чи втрати [10].

Як зазначає О. Кравченко, заклади вищої освіти теж здійснюють потужну волонтерську діяльність: збір продуктів, засобів гігієни, одягу, медикаментів, дитячого харчування. Кожен заклад має накопичений унікальний досвід допомоги постраждалим від наслідків війни, тим самим розширюють соціальну місію в умовах сьогодення [11, с. 251-254].

Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України на своєму офіційному сайті подає перелік сервісів, які надають безкоштовну психологічну допомогу: «ВартоЖити», «Національна психологічна асоціація», «Розкажи мені», «Людина в біді» та цілодобова Гаряча лінія [12].

Висновки. Україна сьогодні протистоїть безпринципному ворогу, що порушує не лише офіційні правила ведення війни, а й міжнародні стандарти, норми та права людини.

Стикнувшись з масштабною проблемою соціально-правового забезпечення внутрішньо переміщених осіб, держава оперативно реагуючи на ситуацію, вносить зміни до законодавства, приймає нормативні акти для повноцінної реалізації, гарантованих Конституцією України, основоположних прав та свобод людини і громадянина.

Державні служби, громадські організації, волонтерські рухи – усі працюють у правовій площині воєнного стану з метою збереження

Література:

1. Верховна Рада України. Законодавство України. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2015, № 1, ст.1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>.
2. Координаційний центр з надання правової допомоги. *Роз'яснення щодо допомоги внутрішньо переміщеним особам*. 2022. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS36839>.
3. Застосунок Дія. Допомога. *Соціальні допомоги постраждалим від війни*. 2023. URL: <https://groshi.edoromoga.gov.ua/>.
4. Вільна енциклопедія Вікіпедія. Соціальна допомога. 2020. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0_%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D0%B0.
5. Білик І. О. Право на державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам. *Міністерство юстиції*. 2023. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_7149.
6. Національна соціальна сервісна служба України. *Допомога ВПО: зміни*. 2023. URL: <https://nssu.gov.ua/vpo/dopomoha-vpo-zminy>.
7. Верховна Рада України. Законодавство України. Закон України «Про безоплатну правничу допомогу». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2011, № 51, ст. 577. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>.
8. Міністерство юстиції України. *Безоплатна правнича допомога*. 2019. URL: https://minjust.gov.ua/legal_aid.
9. Верховна Рада України. Законодавство України. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2015, № 1, ст. 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>.

rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text.

10. Український психологічний ХАБ. Психологічна допомога. *Психологічна Енциклопедія*. 2022. URL: <https://www.psykholoh.com/post/%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0-%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D0%B0-%D1%86%D0%B5>.

11. Кравченко О. О., Чупіна К. О. Соціально-психологічна реабілітація ВПО: з досвіду Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. *Соціальна психологія. Юридична психологія*. Випуск 41. 2022. С. 251-254.

12. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. Де українці можуть безкоштовно отримати психологічну допомогу. 2022. URL: <https://minre.gov.ua/2023/03/19/de-ukrayinczi-mozhut-bezkoshtovno-otrymaty-psyhologichnu-dopomogu/#>.

References:

1. Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy. (2015). Zakon Ukrainy «Pro zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib». [Law of Ukraine «On Ensuring the Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons»]. Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), № 1, st.1. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> [in Ukrainian].

2. Koordynatsiinyi tsentr z nadannia pravovoi dopomohy. (2022). Roziasnennia shchodo dopomohy vnutrishno peremishchenym osobam. [Clarification on assistance to internally displaced persons]. Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/MUS36839> [in Ukrainian].

3. Zastosunok Diia. Dopomoha. (2023). Sotsialni dopomohy postrazhdalym vid viiny. [Social assistance to war victims]. Retrieved from <https://groshi.edopomoga.gov.ua/> [in Ukrainian].

4. Vilna entsyklopediia Vikipediia. Sotsialna dopomoha. (2020). [Social assistance]. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0_%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D0%B0 [in Ukrainian].

5. Bilyk I. O. (2023). Pravo na derzhavnu sotsialnu dopomohu osobam, yaki ne maiut prava na pensiiu, ta invalidam. [The right to state social assistance for persons who do not have the right to a pension and the disabled]. Ministerstvo yustytzii. Retrieved from https://minjust.gov.ua/m/str_7149 [in Ukrainian].

6. Natsionalna sotsialna servisna sluzhba Ukrainy. (2023). Dopomoha VPŌ: zminy. [Aid to IDPs: changes]. Retrieved from <https://nssu.gov.ua/vpo/dopomoha-vpo-zminy> [in Ukrainian].

7. Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy. (2011). Zakon Ukrainy «Pro bezoplatnu pravnychu dopomohu». [Law of Ukraine «On Free Legal Aid»]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), № 51, st. 577. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> [in Ukrainian].

8. Ministerstvo yustytzii Ukrainy. (2019). Bezoplatna pravnycha dopomoha. [Free legal assistance]. Retrieved from https://minjust.gov.ua/legal_aid [in Ukrainian].

9. Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy. (2015). Zakon Ukrainy «Pro zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib». [Law of Ukraine «On Ensuring the Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons»]. Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), № 1, st. 1. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> [in Ukrainian].

10. Ukrainskyi psykholohichnyi KhAB. (2022). Psykholohichna dopomoha. [Psychological help]. Psykholohichna Entsyklopediia. Retrieved from <https://www.psykholoh.com/post/%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0-%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D0%B0-%D1%86%D0%B5> [in Ukrainian].

11. Kravchenko O. O., Chupina K. O. (2022). Sotsialno-psykholohichna rehabilitatsiia VPO: z dosvidu Umanskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Pavla Tychyny. [Social and psychological rehabilitation of IDPs: from the experience of Uman State Pedagogical University named after Pavel Tychyna]. Sotsialna psykholohiia. Yurydychna psykholohiia. Vypusk 41. S. 251-254. [in Ukrainian].

12. Ministerstvo z pytan reintehratsii tymchasovo okupovanykh terytorii Ukrainy. (2022). [Where Ukrainians can get free psychological help]. De ukraintsi mozhut bezkoshtovno otrymaty psykholohichnu dopomohu. Retrieved from <https://minre.gov.ua/2023/03/19/de-ukrayinczi-mozhut-bezkoshtovno-otrymaty-psyhologichnu-dopomogu/#> [in Ukrainian].